

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

SAYI : 9

Samsun - 1997

**ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ**

Sayı : 9 Samsun 1997

Sahibi:

İlâhiyat Fakültesi Adına:
Prof. Dr. Sadık CİHAN

Mesul Müdür:

Yayın Komisyonu Adına:
Prof. Dr. Hüseyin PEKER

Yazı İşleri Müdürü:

Dr. Yavuz ÜNAL

Dizgi ve Mizanpaj:

Arş. Gör. Vejdi BİLGİN

Baskı:

Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Matbaası

Dergide yayınlanan yazıların bilim ve dil yönünden sorumluluğu yazarlarına aittir.

HÂRİCİLERİN TEMEL GÖRÜŞLERİ*

Ebu'l-Hasan el-Eş'arî

Çev.: Arş.Gör. Harun Yıldız**

Tevhid Konusunda Görüşleri

Tevhide gelince; bu konuda Hâricîler'in görüşü, Mu'tezile'nin görüşü gibidir. Tevhid konusunda Mu'tezile'nin görüşünü Mu'tezile ekollerinin izahına geldiğimizde açıklayacağız.¹

Kur'ân Konusunda Görüşleri

Hâricîler, toplu bir şekilde Kur'ân'ın yaratılmış olduğunu kabul ederler. Sadece İbâdiyye kolu,² tevhid ve irade konularında Mu'tezile'ye muhalefet eder; çünkü onlar, Allahü Teâlâ'nın olması gereken ve olması gerekmeyen malûmatları için irade edici olduğunu ileri sürerler. "Bîşr b. el-Mu'temir"³ dışında Mu'tezile bunu inkar eder.

* Çeviriye esas olan metin, Ebu'l-Hasan el-Eş'arî'nin Makâlâtü'l-İslâmiyyîn va'htilâfu'l-Musallîn (Thk. M. Muhyiddîn Abdülhamîd, Kahire, 1369/1950) isimli kitabının I. cildinin 189-191. sayfaları arasında yer almaktadır. Ancak dipnotlar tarafımızdan ilâve edilmiştir.

** O.M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

¹ "Mu'tezile'de Tevhid Düşüncesi": Mu'tezile'ye göre Allah birdir, eşi ve benzeri yoktur. Allah'ın bir olması ve onun kadim bulunması, Allah'a mahsus en özel sıfattır. Eğer Allah'ın kademi dışında ona çeşitli sıfatlar isnad edilirse, pek çok tabii varlığın mevcudiyeti kabul edilmiş olur ki, bu da Allah'ın birliğine aykırı olur. Bu konu için bkz., Eş'arî, Makâlâtü'l-İslâmiyyîn va'htilâfu'l-Musallîn, Thk. M. Muhyiddîn Abdülhamîd, Kahire, 1369/1950, c.I, s. 216-217; Şehristânî, el-Milel ve'n-Nihâl, Thk. M.Seyyid Keylânî, Beyrut, 1975, c.I, s.42, 44-45; W.Montgomery Watt, İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri, Çev., E.Ruhi Fırlalı, Ankara, 1980, s.304-312; Kemal İşık, Mu'tezile'nin Doğuşu ve Kelâmî Görüşleri, Ankara, 1967, s.67.

² "İbâdiyye": Hâricîler'den "Abdullah b. İbâd"ın (ö. 86/ 705) imamlığını kabul eden gruba verilen addır. Hâricîlerin en ilımlı kolu olarak bilinirler. Bkz., Eş'arî, Makâlât, c.I, s.170-176; Şehristânî, el-Milel, c.I, s.134-136; Bağdâdî, el-Fark Beyne'l-Firak, Thk., M.Muhyiddîn Abdülhamîd, Beyrut, 1990, s. 303-309.

³ "Bîşr b. el-Mu'temir": Ebû Sehl Bîşr b. el-Mu'temir el-Hilâlî el-Bağdâdî (ö. 210/825) Mu'tezile'nin Bağdât ekolünün kurucusudur. Bkz., Cihat Tunç, "Bîşr b. el-Mu'temir", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1992, c.6, s.223-224.

Kader Konusunda Görüşleri

Kader'e gelince; bu konuda Hâricîler'den Mu'tezile'nin görüşü doğrultusunda hareket edenler bulunduğunu söylemiş ve onlardan kaderi isbata yönelenler de olduğunu belirtmiştik.⁴

İlâhî Ceza Konusunda Görüşleri

Ceza konusuna gelince; Mu'tezile'nin görüşü ile Hâricîler'in görüşü aynıdır; çünkü onlar şöyle derler: "Büyük günahları üzere ölen günahkârlar, cehennemde ebedî bir şekilde kalıcıdırlar." Ancak Hâricîler şöyle derler: "İslâm'a giren kimselerden büyük günah işleyenler, kâfirlerin azabı gibi cezalandırılırlar." Mu'tezile ise şöyle der: "Onların azabı kâfirlerin azabı gibi değildir."

Kılıç Konusunda Görüşleri

Kılıç⁵ konusuna gelince; Hâricîler, "İbâdiyye" dışında onu kabul eder ve benimserler. İbâdiyye, insanların kılıçla karşı çıkmaları şeklindeki görüşlerini kabul etmez, fakat onlar, zalim imamların ortadan kaldırılıp, ister kılıçla, ister başkasıyla olsun güç yetirdikleri herhangi bir şeyle imam olmalarını önlemek gerektiğini söylerler.

Allah'ın zulmetmeye güç yetirmesi sıfatına gelince; Hâricîler toplu bir şekilde bunu inkar ederler.

Halifeler ve İmamet Konusunda Görüşleri

Hâricîler,tümüyle Ebû Bekir ve Ömer'in imâmetini kabul ederler. Osman'ın imâmetini -Allah onlardan razı olsun- ise öldürdüğü olaylar zamanında inkar ederler. Ali'nin imâmetini hakem tayin edişinden önce kabul ederler ve tahkime icabet ettiğinden dolayı onun imâmetini de inkar ederler. Muâviye, Amr b. el-Âs ve Ebû Mûsâ el-

⁴ "Mu'tezile'nin Kadere Bakışı": Mu'tezile'ye göre insan özgürdür, kendi fiilini kendisi yapar. Allah, kullarına herhangi bir şeyi yapıp yapmama gücünü vermiştir. Eğer insan herhangi bir şeyi yapma özgürlüğüne sahip değilse, o insanın işlediği iyi veya kötü amellerden dolayı sevap veya ceza görmesi anlamsız olur. Eğer Allah insanları belirli fiilleri yapmaya zorlamış farzedlirse, Allah'ın o fiillerden dolayı bir insanı cezalandırması zulüm olur. Halbuki Allah, adildir. insanlara hiç bir şekilde haksızlık etmez. O halde Allah'ın adaleti gereği insanların irade özgürlüğünün bulunması gerekir. Bkz., Eş'arî, Makâlât.c.I, s.217-218, 248-251; Şehristânî, el-Milel, c.I, s.45; W.M.Watt, Teşekkül Devri, s.295-299; Kemal Işık, Mu'tezile'nin Doğuşu, s.69.

⁵ Kılıç, burada kitlesel bir hareket, kitlesel bir eylem anlamındadır.

Eş'arî'yi tekfir ederler ve İmametini yerine getiren buna lâyık olduğu sürece Kueyş veya onların dışında olmasını kabul ederler. Zalim kişinin imâmetini ise kabul etmezler.

Zürkân,⁶ "Necedât"ın⁷ şöyle söylediğini anlattı: "Onlar, bir imama ihtiyaç duymazlar. Allah'ın kitabını kendi aralarında bilmeleri onların görevidir.(?)"

Çocuklar Konusunda Görüşleri

Hâricîler'in çocuklar hakkında üç görüşü vardır:

1- Onlardan bir sınıf, müşriklerin çocuklarının hükmünün babalarının hükmü gibi olduğunu, cehennemde azaba uğrayacaklarını; mü'minlerin çocuklarının hükmünün de babalarının hükmü gibi olduğunu iddia eder. Bu sınıf, çocuklarının ölümünden sonra dinlerini değiştirdiklerinde babalar hakkında ihtilaf etmiştir, bir bölümü: "Babalarının hükmüne dönerler" der, bir bölümü ise: "Onlar, ölümleri anında babalarının üzerinde buldukları durum üzerinde olup, babalarının değişimiyle hükümleri değişmez" der.

2- Onların ikinci sınıfı şöyle demiştir: "Allah'ın cehennemde müşriklerin çocuklarına ödül vermeden, acı vermesi caizdir ve onlara acı vermemesi de caizdir. Mü'minlerin çocukları ise Allahü Teâlâ'nın şu ayetinden dolayı babalarına katılırlar: "Kendileri inanmış, zürriyetleri de imanda kendilerine uymuş olan kimselerin zürriyetlerini de kendilerine katmışızdır." (Tûr Sûresi-21)."

3- Üçüncü sınıf -ki onlar "Kaderiyye"dir⁸-şöyle demiştir:

⁶ "Zürkân": Muhammed b. Şeddâd el-Mısmef, Hicri 298 yılında öldü. (278 yılında öldüğü de söylenir). Bkz. Eş'arî, Makâlât, nşr., Helmut Ritter, Wiesbaden, 1980, s.234.

⁷ "Necedât": Hâricîlerden "Necdet b. Âmir el-Hanefî" (ö. 69/688)'nin imamlığını kabul eden gruba verilen addır. Hâricîlerin ılımlı kollarından biri olarak bilinirler. Bkz. Eş'arî, Makâlât, c.I, s.162-164; Şehristânî, el-Milel, c.I, s.122-125; Bağdâdî, el-Fark, s.87-90.

⁸ "Kaderiyye": Ma'bed el-Cühenî (ö. 80/ 699) tarafından temelleri atılan ve insanın tüm fiillerinin Allah'ın iradesinden ayrı olarak kendi iradesiyle meydana geldiğini ve insanın tamamıyla özgür bir irade sahibi olduğunu ileri süren itikâdî bir akımdır. Bkz. Muhammed Ebû Zehra, Târîhu'l-Mezâhibi'l-İslâmiyye, Kahire, Trz., c.I, s.131-140; W.M.Watt, Free Will And Predestination In Early İslâm, London, 1948, s.48-57; M.Watt, Teşekkül Devri, s.103-107; İsa Doğan, "İlk Fikir Hareketleri Üzerine Bir Değerlendirme", OMÜİFD, Samsun,1992, Sayı,6, s.163-165.

"Müşriklerin ve mü'minlerin çocukları cennettir."

* * *

Bir kimse, "Ahnesiyye"nin⁹ kadınlarla savaş hissesi olduğu ve olmadığı durumlarda evlendiğini anlatmıştır.

Ve yine "Şemrâhiyye"¹⁰ ile "Sufriyye"nin¹¹ tanımadıkları kimsenin arkasında namaz kıldıklarını söylemiştir.

Yine "Beyhesiyye"nin¹² kible ehlinin öldürülmesini, mallarının alınmasını, tanıdıkları kimsenin arkasında olanın dışında namazın terkini ve yaşanan bölgenin küfür diyarı olduğuna şahitlik edilmesini kabul ettiklerini söylemiştir.

Yine bir kimse, "Bid'iyye"nin¹³ "Ezarika"nın¹⁴ görüşlerini kabul ettiğini söylemiştir. Ancak namazın sabah ve akşam olmak üzere ikişer rekat olduğunu ileri sürmüşlerdir.

İctihad Konusunda Görüşleri

Hâricîler, ictihad konusunda ihtilaf etmişlerdir. Onlar, iki sınıftırlar:

1- Hükümlerde ictihadı caiz görenler, onlardandır. "Necedât" ve diğerleri gibi.

⁹ "Ahnesiyye": Hâricîler'in, Acârîde kolundan "Ahnes b. Kays" adıyla bilinen bir kişiye uyanlara verilen addır. Bkz., Eş'arî, Makâlât, c.I, s.167; Şehristânî, el-Milel, c.I, s.132; Bağdâdî, el-Fark, s.101.

¹⁰ "Şemrâhiyye": Hâricîlerden "Abdullah b. Şemrâh'ın imamlığını kabul eden gruba verilen addır. Bkz., Eş'arî, Makâlât, c.I, s.184.

¹¹ "Sufriyye": Hâricîlerden "Ziyâd b. el-Asfar"ın imamlığını kabul eden gruptur. Bunlar da İbâdîler ve Necedât gibi Hâricîlerin ılımlı kollarından biridir. Bkz., Eş'arî, Makâlât, c.I, s.169-170; Şehristânî, el-Milel, c.I, s.137-138; Bağdâdî, el-Fark, s.90-93.

¹² "Beyhesiyye": "Ebû Beyhes Heysem b. Câbir" (ö. 94/173)"e uyanların grubudur. Bkz., Eş'arî, c.I, s.177-182; Şehristânî, c.I, s.125-127; Bağdâdî, s.109.

¹³ "Bid'iyye": Hâricîler'in Seâlibe kolundan "Yahya b. Asdam"a uyanların grubudur. Bkz., Şehristânî, el-Milel, c.I, s.134.

¹⁴ "Ezârîka": Hâricîler'den "Nâfi b. el-Ezrak el-Hanefî" (ö. 65/684)'nin imamlığını kabul eden gruptur. Araştırmacılar, Hâricîler'in sayı ve kuvvet bakımından bunlardan daha büyük ve güçlü bir kolunun olmadığını söylerler. Hâricîler'in en radikal kolu olarak bilinirler. Bkz., Eş'arî, Makâlât, c.I, s.157-162; Şehristânî, el-Milel, c.I, s.118-122; Bağdâdî, el-Fark, s.82-87; Adnan Demircan, "Hâricî Fırkaları", Yeni Harran Çevresi Dergisi, Şanlıurfa, 1994, Sayı: 5-6, s.77.

2-Bunu kabul etmeyip, ancak Kur'ân'ın zahirini benimseyenler de onlardandır. Onlar, "Ezârîka"dır.

Peygamber Gelmeden Önce Teklif Konusunda Görüşleri

Bir kimse, Hâricîler'in elçiler gelmediği sürece insanların üzerinde herhangi bir farzın bulunduğunu kabul etmediklerini söylemiştir. Farzlar, elçilerle gerekli olur. Bunu Allahü Teâlâ'nın şu buyruğuyla temellendirmişlerdir: "Biz, elçi göndermedikçe azab edecek değiliz" (İsrâ Sûresi-15).

Hâricîler, kabir azabını kabul etmez ve kimsenin kabrinde azap göreceğini benimsemezler.

Haram Rızık Konusunda Görüşleri

Bâri' (Güzel Yaratan) hakkında "Allah, kullarına zorla alıp, yedikleri zaman haram rızık verir mi?" şeklindeki söze gelince; onlardan kader konusunda Mu'tezile'nin görüşüne meyledenler bunu kabul etmezler. Onlardan kaderi isbat edenler ise şöyle demiştir: "Allah, kullarına zorla alıp, yedikleri zaman haram rızık verir."

Hâricîlerin İsimleri

Hâricîlerin çeşitli isimleri vardır: "Havâric" şeklindeki sıfat, onların isimlerindedir. Yine "el-Harûriyye, eş-Şurât, el-Harâriyye(?), el-Mârîka ve el-Muhakkime" onların isimlerindedir.

Onlar, "Mârîka"¹⁵ dışında bu isimlerin hepsini kabul ederler, çünkü onlar, okun yaydan çıkışı gibi dinden çıkmış olmayı inkar ederler.

Onların "Havâric" şeklinde adlandırılmalarının sebebi, Ali b. Ebî Tâlib'e karşı çıkmalarıdır.

"Muhakkime" şeklinde adlandırılmalarının sebebi, onların iki hakemi inkar etmeleri ve "Allah'ın dışında hüküm koyucu yoktur" demeleridir.

"Harûriyye" şeklinde adlandırılmalarının sebebi, ilk önce

¹⁵ "Mârîka": İsyançı, dine isyan eden anlamlarına gelmektedir.

"Harûrâ"ya¹⁶ gitmeleridir.

"Şurât" şeklinde adlandırılmalarının sebebi ise, "Kendimizi Allah'a itaate verdik (Cennet karşılığında onu sattık)" demeleridir.

Hâricîler'in çoğunlukta oldukları bölgeler: Cezîre,¹⁷ Musul, Amman, Hadramevt ve Mağrib ile Horasan'ın bazı mahalleleridir. Sufriyye'den bir liderin Ğâne¹⁸ yolu üzerinde Sicilmâseten¹⁹ denilen yerde bir sultanlığı vardı.

¹⁶ "Harûrâ": Irak'ta Kûfe yakınlarında bir yerin adıdır. Burada Hz. Ali'ye karşı isyan edenler ile Nehrevan'da yapılan savaşta Hâricîler üç, beş kişi kalıncaya kadar imha edilmişlerdir. Bkz., G.Levi Della Vida, "Harura", Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1977, c. 5/1, s.305.

¹⁷ "Cezîre": İslâm coğrafyacıları tarafından Yukarı Mezopotamya'ya verilen isimdir. Bkz., Ramazan Şeşen, "Cezîre", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1993, c. VII, s.509-511.

¹⁸ "Ğâne": Afrika'da Mağrib'in güneyinde Sudan'a bitişik büyük bir şehrin adıdır. Bkz., Yâkût el-Hamevî, Mu'cemu'l-Buldân, Thk., F.Abdülazîz el-Cündî, Beyrut, Trz. c.IV, s.208.

¹⁹ "Sicilmâseten": Afrika'da Mağrib'in güneyinde Sudan'a yakın bir şehrin adıdır. Bkz., Yâkût el-Hamevî, Mu'cem, c.III, s.217.

